

Tamási Orosz János

Trialógok dialógusa

Ratkó József nagymonológja

„Nem lakhatunk a fegyverek csövében.”

Lányaimnak

Negyvennégy-negyvenöt esztendővel ezelőtt egy – ahogy mondani szokták – alig pelyhedző állú fiatalember tartott segédmotorján Nagykálló felé. Valahol az út egyharmadánál, a nyílt országút mellett, felfigyelt arra a gyönyörű lányra, akit még ma is gyakorta maga elé idéz, hosszú, nyugtalan estéken, éjszakákon. Kék blúz volt rajta, farmer, és egy mosoly. Azzal követte az országút forgalmát. Egyetlen ház látszott, nagyon messze, beljebb, vagy két-három kilométerre; éles, tiszta idő volt, a szél nem kavarta fel a nyírségi port, minden csillogott, ragyogott abban a napsütésben. A fiatalember lassított benzinszűnyogján; nézte a lányt, arra gondolt, jó lenne őt átölelni, hátradőlve a fűben, semmi több még, csak feküdni arccal a nap felé, és lassan odáig emelkedni. A lány nem biztatta, rá sem nézett; lassan leguggolt, tépkedni kezdett valami kék és sárga virágokat; sem kacéran, sem felhívóan, de nem is akarván észrevétlenségbe hátrálni. S végképp nem akart semmit a járművek vezetőitől, *ahhoz* ez egy nagyon félreeső mellékút volt egyébként, de ennél fontosabb: a lány csak egy lány volt, a messzi tanyáról talán, vagy oda igyekezett, itt szállt le, néhány tíz méterrel feljebb, a távolsági buszról, s most virágot szed a nagyszüleinek. Csillaggá válni lenne jó vele, gondolta a fiú, majd feljebb húzta a gázkart; ment tovább, Nagykálló irányába. De az a kék blúz azóta kíséri s kísérti; jobb lett volna, gondolná olykor, de hát *Ratkó József*hez igyekezett. Akinél akkor fontosabb ember számára nemigen létezett.

Pár héttel korábban, egy városi irodalmi pályázaton a kezembe nyomtak egy oklevelet. Nem sokat jelentett, no nem legyintek rá amolyan „nagy-arcos” mórlikálással, de valóban eltörpült az esemény jellege annak körülményei mellett. Az ünnepi asztal mögött ugyanis ott ült *Ratkó József*, aki akkor – s bár természetesen bővült a sor, de azóta is – kamaszodó poézisem földi istene volt. A kézfogás közben-után eldadogtam ezt, s ő meghívott magához, derűsen, közvetlenül. Hát így kerültem én akkor arra a segédmotoros kerékpárra, így arra a távolságot rövidítő mellékútra. Vittem a Mesterhez kézirataimat, azt mondanám, természetellenes izgalommal, hiszen éreztem én, hogy rosszak, de nem mindegy: megütöttem-e már vajon a reménytelenség legmélyebb szintjeit? *Ratkó* olvasta, forgatta, vizsgálta a kéziratlapokat, a leghosszabb ideig azokat, amelyeket áthúzott, javított szavak és sorok szabdaltak keresztül; ez így valóban pontosabb, mutatott az egyikre, de még így sem jó. Viszont, azt gondolom, nem vagy reménytelen. Gyere, igyunk egy sört.

Így kezdődött. Söröztünk a presszóban, s kérdezgetett. Ma már azt mondanám, a szokásos vizsgáztatás volt, ugyan az irodalmi és a valós élet világából

jobban érdekelték a miértek, mint a kik. Miért olvasod éppen őt, mi fogott meg benne, hányan laknak az utcákban, mennyiről tudod, úgy nagyjából, hogyan élnek; ilyen kérdéseket tett fel, a válaszaimra alig kíváncsian. Érezte talán, vagy tudta, hogy a felvételek minősége sokkal fontosabb és elgondolkodtatóbb számomra; abból tanulom meg a lényegét: a legtöbbrre nincs – és máig sincs – érvényes feleletem. Ez volt a valódi pályaindítás, dicsérte ugyan néhány soromat közben, egy-két szóösszetételt, de sokkal többet tett azzal, hogy a kérdések útján tanított meg kételkedni. Mert csak a jól megfogalmazott kérdések nyomán leszünk képesek tisztán és pontosan látni.

Így kezdődött, mondom, és köszönöm a sorsnak, hogy folytatódhatott. Néhányszor még kimotoroztam hozzá, majd Pesten élve is meglátogathattam, később megérhettem, hogy egy kisvárosban kettőnk verseivel köszöntik a költészet napját; a nyolcvanas évek végén még az általam szervezett irodalmi klubba is eljött, utána tudtam meg: súlyos betegen; de mindennek itt csak azért van jelentősége: felzárkózhattam hát mellé tanítványnak, ám sohasem sikerült. Számomra mindig az maradt, ami az első eszmélő pillanatomban: kamaszodó poézisem földi istene.

A nyolcvanas évek elején beszélt először nekem, másoknak persze már korábban, de hát akkor ritkultak már találkozásaink, készülő István-darabjáról. Nehezen formálódik, mondta, a váz kész, a szerkezetre oda kell figyelni, nem könnyű, de a nézőknek sem lesz egyszerű, nevetett. Ennyit még, forgatta közben a bográcsot, készült az öhom, ennyit mondott, más-más szavakkal: hogy nem lesz egyszerű. Az ősbemutatón aztán megértettem, vagy talán csak önmagamnak magyaráztam meg, mire gondolhatott. Mert valóban trükkös drámaszerkesztéssel élt. Meg merem kockáztatni: Ratkó darabját épp emiatt játsszák rangjánál kevesebbszer. Rendező és társulat ritka minőségi együttállásának kell ahhoz megvalósulnia, hogy a *Segítsd a királyt* előadásához szükséges alázat mindenkiben nagyon erősen jelen legyen. Hogy valamennyi alkotó közreműködő megértse: ez a darab egyetlen főszereplőben testesül; mindenki más a játéktéren az ő gondolatait, tűnődéseit fogalmazza, egészíti; a kételyekre ő kérdez rá, s a válaszokat is ő adja, nemritkán újabb kétellyel oltva ki a korábbi. Nem bonyolult helyzetelemzés, hanem bonyolult ön- és történelem-marcangolás sodorja sorról sorra a nézőt; ráadásul a parabolák talán legklasszikusabb keretében. Nem véletlenül fogalmazott úgy az ősbemutatót kísérő műsorfüzetben Kósa Ferenc: *„Nehéz volna eldönteni, miről szól a te háromezer soros műved. István királyról? Az elmúlt ezer esztendőről? Személyesen rólad, Ratkó Jóskáról, egyes szám első személyben...? Távoli időket idézel, de jelenünkről vallasz, másokat szólaltatsz meg, de te szólsz általuk.”*

A darabnak, egyértelmű áthallásai szintjén, legfeljebb ha foglalatként van köze a múlthoz, a felvázolt történelmi helyzet történéseihez, feszültségeihez; még annyira sem közelít, noha artisztikusabb és rusztikusabb a gondolatok külső megjelenítése annál; de, mondom, még annyira sem, mint az *István, a király* – amely, s ez azóta sem került a helyére, végtelenül leegyszerűsíti az általa tárgyalt történelmi, társadalmi képletet. Mert mit is mond a rockopera? (Vagy hát valójában rockoperett.) Ami történik abban, az a jó és a rossz összecsapása, árnyalhatjuk ugyan a képet annyival: a komplex igazság egyikük

birtokában sincs, mert az állam talán megmarad s megerősödik az új rend által, de a nemzet vajon elbírja-e saját hagyományainak, addigi identitásának elvesztését? Az új haza új gazdasági és irányítási rendszere új kulturális értékeket kíván; de képes-e ennyi mindennek megfelelni egy olyan nemzet, amely nemcsak a génjeiben, de vele együtt élő, valós, eleven családi és társadalmi szerkezetében, szokásvilágában, ön- és jövőképében egészen másféle szabadság- és rend-elemeket ápol s rejt? A Szörényi–Bródy szerzőpár lényegében ezt és csak ezt a kérdéskört gondolja át, jeleníti meg – megoldatlan dramaturgiai hibákkal terhelt – s annak ellentmondásait; még valamiféle válaszokat is próbálván sugallni, ám nem mélyíti tovább; nem mondja ki azt a félelmetes konklúziót, amely Ratkónál – a kiindulópont. Gondolok (a rockoperett kapcsán) a csak a humor szintjén elfogadható és dekódolható „Kádár–Nagy Imre” ellentét megmondóira, de említhetem a misztikus parafrázisok felé utat nyitó, valójában szerzői állásfoglalásként nehezen, vagy egyáltalán nem értelmezhető „veled, Uram, de nélküled” kinyilatkoztatását.

Habár – épp a harmincadik évforduló jegyében készült előadás ezt is, ennek egyetlen lehetséges olvasatát jól megmutatja. Olyannyira, hogy talán csak és ezért vállalta el a rendezést Alföldi Róbert. Amit kimond, az lényegében a korábbi – nem hivatalos – magyarázatok ismétlése. A záró mondatról ugyanis már az ősbemutató után „városi legendaként” terjedt: ennek kimondásával lehetett csupán engedélyeztetni az előadást. A kereszténység felvétele tartalmatlan külpolitikai gesztus, egy nemzetközi szerződés kvázi elfogadása, de mi valójában továbbra is őrizzük szuverenitásunkat; az akkori helyzetben: annak ellentmondó világnézetünket. Ez a legenda természetesen sohasem igazolódott, a szerzők meglehetősen sok verzióban adták elő magyarázataikat, legújabban már a koronázás a szocialista ünnepek karikatúrájaként jelenik meg a szándékleitartók között; mit mondjunk erre: egy rossz dramaturgiai megoldást elég sokszínűen lehet magyarázni, de jól sohasem. A lényegnél maradva: az, ami az ősbemutató díszletei és jelmezei között nem működhetett; a „de nélküled” lehetséges értelmezési síkjait tökéletesen leárnyékolta a ceremónia pátosza, átélése, nem beszélve a nemzeti trikolór és a himnusz megjelenéséről; nos, az most, Alföldi rendezésében, egyértelművé vált. Ismételjük meg: korántsem biztos, hogy a szerzők akaratát valósítva meg; ők csupán lehetővé tették egy sokféleképpen dimenzionálható végkifejlet ilyen értelmezését. Amikor kimondatik: nélküled. Amikor, másképpen, kimondatik: Magyarország nem keresztény ország, már államalapításától fogva sem az. Mindezt, és csak ezt húzza alá Asztrik „konkviztádori” megjelenítése, de ugyanezt fejthetjük vissza Sarolt és István hangsúlyossá tett dialógusaiból.

Jogos kérdésként merülhet fel: miért időztünk ennyit a rockoperettnél? Nos, nem csupán azért, mert – párhuzamos megjelenésével – adja magát az összehasonlítás gondolata; hanem hát szóljunk arról is: ez a mű, talán épp leegyszerűsített konfliktusrendszere miatt, vitathatatlanul tágabb ismertséget, népszerűséget, sikerszériák tucatjait érte el, futotta be s futja be mindmáig, mint Ratkó József elmélyült, a probléma egészét átfogó, azt súlyos, nehéz örökségként továbbadó drámája. Jogos kérdés, mondtam mellékmondatként, s jogos válaszom erre: máig könnyebb felszínes operett-librettókkal hatni a tömegekre, mintsem eljuttatni őket a nemzeti sors legmélyebb kérdéseinek

megértéséig; itt és most, nevezetesen: a nemzeti identitás máig ható végzetes megroppanásának s majdani kopásának, eltűnésének következményéig. Mert Ratkó ezt a súlyt hordozza, mint valami hatalmas követ, figyelni annak repedéseit, lehetnének – lehetnének – akár élvonalak is azon a sziklán; forgatja, kurtatja, értelmezi, s végül kimondja: *szentté rontottunk, István.*

A darab első pillanatától ez a belső monológ manifesztálódik, noha minden a szokott dramaturgiai rendben történik. Megszólalnak a mellékszereplők, elbeszélnek egy helyzetet, megjelölik a történések pontos idejét, Imre herceg halálának óráiban vagyunk; ebben, az eseményekben, a látványvilágban, az a döntő jelentőségű, hogy minden nyíltan, tettetés és rejtőzködés nélkül megy végbe. Noha, elvileg, akkor már évtizedek óta tiltott ösvény a táltosregölés, de a bajorok elleni lázító beszéd is. A nyitó képekben még sincs semmi, ami erre utalna, s ez csak akkor válik érthetővé, ha a pontot minderre a pár perccel később valós alakban színre lépő István mondataiból emeljük ki: *„Halálával vesztett Isten is! Minket vesztített!”* Rejtőzködő kulcsmondatnak is nevezhetjük ezt a megszólalást, minden itt kerül a helyére; s majd így folytatódik. Utaljunk rá, mert természetesen jelen van a darab megírásának idején Ratkó József személyes gyászának átélése, súlya, ám az inkább érzelmi, és nem gondolati-tartalmi erősítést ad. A személyes gyász és a hazányi felelősség kettősségéből fakad fel a szöveg. S annak felismerését adja át: a helyzet megoldhatatlan. Utódkirály nincs, Péter nem kell a magyar uraknak, s az új hit sem vert még gyökeret; talán nem is fog, sejjik fel az öreg táltos és a főpap, de akár a főpap és István dialógusaiból. Mert a kereszt békéjét és nyugalmát, az új hit erejét kardokkal próbálták bizonyítani. *„A kard a testet, kereszt a lelket üti át”*, olvashatjuk a megerősítő kételyeket. A külső valóság súlya szorító: szerte Európában az új hit győzedelmeskedett; annak államszervező közigazgatási rendszere talán jobban, mint a szakrális tartalom; s amúgy Európa ugrásra készen áll, hogy megfizessen a pogány, dúló magyaroknak; a szemükben múltunk sincs, mert a magunkkal hozott-örzött pogány idők emlékeit nem tudják elfogadni. És jövő sincs, hiszen nincs folytatója a műnek.

Ki lesz hát a király? Dönteni kell, de dönteni lehetetlen. Dönteni kell, de minden döntés kudarc, minden döntés csak új vizályt szül. *„Nincs út előre-hátra: csak toporgunk”*, halljuk, már minden csak helyben járás; a lélek magas-tartásban vacog. Van ugyan döntés, irgalmatlan s nehéz; hazányi aggodalom és nemzetnyi felelősség egyaránt azt sugallja: szabad csak úgy maradhatsz, ha elveszítéd azt. Meg kell halnod kicsit ahhoz, hogy élve maradhass. Ahogy már mondtam: színészt és rendezőt egyformán nehéz feladat elé állít Ratkó József. Mert mívesen kimunkált, veretes nyelvezettel (amely nagyszerűen ötvözi a régies kifejezéseket az élő, modern nyelv kiszólásaival) megírt verses drámája inkább hat nagylélegzetű, több hangra írt, töprengő monológoknak, mintsem valódi, hamisítatlan színpadi játéknak. Ezt sokan megérik a premiért követő beszámoló írói közül, de mintha a látottaknál jóval erősebben ragaszkodnának a hagyományos drámaszemlélethez; ezért, noha felismerik a dramaturgiai utalásokat, mégsem azokból következtetnek a darab egészének kontextusára. Szakolczay Lajos például nagyon pontosan fogalmaz: *„a szereplők közül egyedül csak az államalapító alakja kötődik valamelyest az ismert történelemhez.*

A többiek – legalábbis ebben a költői álomban – szemünk előtt lesznek ismeretlenekből nagygyá. Mindeniküknek megvan a saját szenvedéstörténete s ezen belül a maga igazsága. (...) A szerző a legcsodálatosabb »hamisítást« egy sohasem volt táltos, az Öreg (óbéli ember) föltámasztásával érte el. (...) Ratkó merészségét jelzi, hogy az Öreg szinte egyenértékű Istvánnal; a törvényeket szigorúan végrehajtó, de azok igazságaiban némelykor kételkedő király azért annyira összetett jellem, mert benne lakik még az a pogány rész is, melyet a táltosdobbal világokat megidéző ember és életszemlélete jelképez.” Jóformán a sorok között, de olvashatjuk a lényegét: a belső monológok többrétegű fájdalomainak egymásra vetülését. Ugyanezt erősíti Berkes Erzsébet hasonló megközelítése: „Ratkó József nagyon ért hozzá, hogy az archaizáló, veretes nyelv korszerű gondolatokat közvetítsen, s úgy, hogy bár minden szereplőnek igaza van a maga észjárása szerint, az igazság egésze, István választott útja, a helyzetek teljességéből nyerje el indokoltságát.” Egy igazságon, egy számvetésen belül fogalmazódnak meg az eltérő igazságok és szándékok; inkább együtt tűnődünk magunk, nézők is, mintsem a cselekmény fordulatait követnénk. Igaz: történik a darab, építkezik dramaturgiája, követik egymást s épülnek egymásra az események; mégis igaza lehet annak a nézőnek, aki kevesli az ábrázolt történelmet, hiányosnak véli; felfigyel egy-egy hiátusra. Igaza lehet, mondom, mert a cselekmény a folyamat szempontjából majdhogynem másodlagos: egy állapot kialakulását követhetjük nyomon. Egy olyan történelmi csapda kialakulását, amely ugyan először csattan – vagy hát inkább befejeződik – Magyarhon felett; de amelynek esélye azóta sem csökkent. Legfeljebb a csapdát körülengő illúziók száma gyarapodik időnként. Kételyek és igazságok csatáznak egymással a monológon belül; más-más hangon szólal meg ugyanaz a lélek.

Így, ilyen olvasatban tudjuk igazán meg- és felfejteni a szöveget; ha a dialógusokat úgy értelmezzük: a határozott döntés után, a következményeket immár pontosan látva, a király, és csak ő, az öreg király gondolja végig a személyes és közösségi létezés poláris és dipoláris útjait. Hisz nincs, és az adott kor feszültségeiben nem is képzelhető el olyan bensőséges viszony, mint amilyen a keresztény főpap és a pogány táltos között kialakul; hitvitájuk éle talán magyarázható, de megbékélésük egymással csak akkor, ha az a két világ ütközésének egy külső, bár a felelősség tekintetében az ahhoz legközelebb álló személy lelkében megy végbe. „Pogány, de Istent ismeri. Okos. Amit mondogat, nem száraz beszéd. Álmétkodtató szavakkal tanít”, mondja a Főpap, s ez a beismerés, ez a közelítés ott és akkor tőle nem, de a kiegyensúlyozatlansággal, az identitás-zavarral járó békétlen ország jövőtlen jövőjét megsejtő király lelkiismereti vívódásának rezonanciájaként és úgy pontosan érthető, értelmezhető. S ez egyetlen, bár talán az evidenciát legjobban nyújtó pont; ha ugyanígy, egy hatalmas belső monológ párhuzamosaiként – amelyek közül egyik-másik még találkozik is – követjük a dialógusokat, akkor érzékelni fogjuk: nem egy cselekmény fejlődik előttünk, pontról pontra, hanem egy sorsban és nemzetben gondolkodó király méri fel a visszaszerezhetetlen veszteség nagyságát, súlyát. A véglegesség, mint koporsón a rög, koppan, hisz köt már – oldani lehetetlen.

Köt már a rög – köti a lelket. És röggént koppannak egymáson a kérdések is. A nagy országépítés korában elegendő-e a pusztá hit? „Istentől ne tarts. / Áldása van minden munkádon” – nyugtatja a Főpap Istvánt. A király válasza kur-

ta: „Áldásával ország nem éri be! / Te is tudod!” Egy új szokásrend összeegyeztethető-e a régi, túlzó indulatokkal? Hallgassunk bele egy másik dialógusba. István: „...Jó vitézeim / némelyeket – Isten bocsássa meg – / megvakítottak. Nagy vétség vala! Öreg: S aztán meggyóntak jó vitézeid! István: Ne gúnyolódj! Törvényt tettem ellenük. Öreg: Törvény a látást visszaadja-e? / S mind a kitépett nyelvet, a levágott / kézfejeket?” Bárhol üjtjük fel a drámát, szövegtestében egymást váltják a tűnődés képei, a belső fortissimók; szakítsuk el a mondatokat az egyes szerephelyzetektől, az esetenkénti dialógustól, olvassuk egybe, és érezni fogjuk az egyként lázadást. „Nem gyűlölködni hútalak ide. / Gyűlöld a bűnt, a bűnösnek bocsáss meg”; „Erős hadunk van s jó követek. / Erős had? Minden második vitézed / külső nemzetből való, idegen”; „Ha nem magyar, nektek Krisztus se jó!”; „...De nem! / Nincs bűnös ország, bűnös nép sohull! / Vétkes nem vagyunk – ha külön-külön / mindenki is magára venne bűnt, / akkor sem volnánk együtt bűnösek!” Mindenki, látjuk, másként hisz ugyanabban, mindenkiben másképp szólal meg egyazon szándék. Van, ki az erőben hisz; van, ki a szeretetben; van, ki a régi hitek kötéseiben; mások az új hit lélekformálásában. Az egymásra hatás vállalásának szándéka, a kölcsönösség viszonyrendszerének felismertetése hatja át a darabot, ugyan igaz ez jóformán minden játszható színműre, itt mégis felerősödik a kapcsolat. „Egyszerre műveld a három időt”, halljuk a darab vége felé a Táltos ajkáról, s hát mindeddig ennek vágya történt a szemünk előtt, legalábbis a mondatokba rejtve minden bizonnyal. Fohászként árad belénk, már-már kimondatlanul: béke akkor, ha minden megbékél egymással, akkor lehet csak... Mintha, ismételjük meg, a király gondolatain szűrődne át új hit és régi hit, harc és béke, elfogadás és kiegyezés, átszűrődik és mégis elfogy, mert párlata, főzete nem marad a dolgoknak. A csapda feloldhatatlan – az út zsákutcának bizonyult, s a fentebb vázolt külső körülményeknél sokkal többet veszítettünk: a kötődést, az identitást, a megmaradás hitének legbenső, rejtőzködő erejét. Feloldódott az a hatalom és az erőszak múltfosztó gúzsában.

„Engem már jó tíz évvel ezelőtt elkezdett izgatni a hatalom és az ember viszonya”, mondta Ratkó József 1984 augusztusában, egy, a készülő darabjáról szóló beszélgetésünkben. „Úgy látom – folytatta –, hogy a hatalom birtoklása előbb-utóbb elemberteleníti az embert, s ez nem annyira az ember, mint inkább a hatalom természetéből fakad. Kézenfekvőnek látszott, hogy ennek a tételnek az igazságát vagy nem igazságát az istváni életműn mérjem le. Ezt a művet már visszaigazolta az idő. Istvánnak ugyanaz volt a dolga, ami a miénk volt negyvenöt után: hazát teremteni, újat, minden áron, mert meg kell maradnia a népnek. Azaz, keményebben fogalmazva: idegen segítséggel új eszmét meggyökeresíteni a megmaradásért. István szentté romlását akarom megfigyelni és elmondani ebben a drámában, s azt is, hogy az az intézményrendszer, amelyet István teremtett és működtetett, hogyan önállósodik, hogyan működik gyakran István akarata, szándéka ellenére is.”

Az idézet által és vele válik talán érthetővé, teljessé gondolatmenetem. S annak magyarázata: miért nevezem a darabot egyfajta belső vívódásnak, miért olvasom-hallom úgy a szavait, mintha egyazon lélek fogalmazná meg mindazt a bonyolult, kusza összefüggésrendszert, amelyben mindennapos döntéseit

hozza. S miért eszmélünk mindig ugyanarra. Parabola, jeleztem fentebb, s erről szól Ratkó is: nemzedéke sorsát, országépítő szándékait s annak romlásait veszi-vette számba, kimondva-kimondatlanul. Darabja nem Istvánról, hanem a hatalomról szól; annak megszerzéséről, olykori véletlenszerűségeiről, s elsősorban arról a történelmi korszakról, amelynek átfogó értékelése talán épp ma, harminc évvel a darab megírása után válik izgalmassá. S amely korszakkal való tökéletes, komplex szembenézés ez a darab, a maga történelmi látszólagosságaival. Egy nagyon keserű szembenézés. Ami egyben egy feloldhatatlan politikai-világnézeti csapda; nevezhetjük nemzedékinek, mondhatjuk személyesnek.

A dátum cezúrája egyértelmű. Ahogyan a gondolat levezetése: a hatalom megváltoztatja az embert, s lerontja annak működését, intézményeit. Még akkor is, ha maga a cél tiszta, maga az eszme – a közjó gyakorlása. Két-három nemzedék önvallomásaként olvashatjuk Ratkó darabját, elsősorban személyes tükröt tart, persze, de sokatmondó az, ahogyan kortársai közül többen – néhányan már a hetvenes években – eljutnak ennek megfogalmazásáig. Nagyon pontosan gondolva végig azt a paradoxont: az eszme, s lám, a korábbi is, együtt jár az erő és erőszak csapdájával; amikor gyengülni kezd, azt épp nyílt vagy rejtett erőszakosságának „köszönheti”. Konkrétan fogalmazva: az a nemzedék, amely a világháborúk évtizedeinek dúlása után egy új országot, egy új hazát kezdett építeni, fokozatosan nézett szembe, már saját fizikai létezésében, az illúziók elvesztésével. Nemcsak az ötvenes években, arra volt még egy forradalmi válasza, hanem annak nem csupán leverése, de lassú, fokozatos kiégése, ellobbanása után; tapasztalván azt: hogyan foszlik el annak identitás-képzése is, szinte észrevétlenül. S amikor mégis válasz kezd fogalmazódni az egyre elviselhetetlenebb helyzetre, akkor az mindent el akar söpörni, mindent, ami volt, azt is, amiből fogant. A nemzedéktárs Bella István írja erről nagyon pontosan: *„nem én, Magyarország lesz szétszagattott, / múltját és jövőjét szanaszétjél szedik”* (Székely Dózsa György imája). Fontos erre akár csak rápillantanunk, mert szemet szűrő, ahogyan az idősebbek még hinni tudnak, ám a fiatalabbakból – ma már nagy öregjeink, sokan nem is élnek, csupán közöttünk vannak, mint maga Ratkó szelleme – felcsap az a keserű, döbbenetes felismerés: a jövő, amely most még épp csak elkezdődött, épp csak formálódik, ereje teljében őket fogja kivetni, megtagadni; s talán – a szó megakad bennük, tűnődnek, és érzik-látják a csapda sokadik megújulását. Működik, ismét.

Mert működni kell, érezte meg darabja átgondolása közben Ratkó József. Talán elkerülhető, de annyira nyilvánvalónak látszik a tragédia – felhősödött arca. Darabjával párhuzamosan születnek versek is; idézzünk az egyikből: *„Milyen vihar jöhet még, milyen omlás? / Eszme-rengés? Lélek-csuszamlás? // Vagy megtanulunk végre mégis élni? / Lelkünket lóbálva remélni?”* (Az a jövő). De hát az ár mindig magas, reménytelenül magas, és mindig elkerülhetetlen. Nemzetünk talán egyik valóban létező sorstragédiája: alkuval megszerzett félszabadságból nem születik élhető jövő; nem születünk tisztán és büszkén említhető múlt fiaiként. Ennek hiánya miatt pedig nem alakul ki nemzeti identitás, csupán a valamiféle függések és kényszerpályák végeláthatatlan íve. Hisz talán abban is van valami sorsbélyeg, hogy első írásos nyelvi emlékünknél – *Halotti beszéd*. És minden új kor küzdelmében ellenségképet gyártunk, és gyűlölet-toposzokat állítunk melléje. S hogy mindig minden korszakváltás során csatáinkat a közvetlen múlt ellen

vítuk s vívjuk; nemzeti emlékezetünk kései koraiban is egykor megtörtént s így megváltoztathatatlan döntések, konfliktusok tanulságait értelmezzük át, fordítjuk ki, vagy – s ez a legbiztosabban sejthető eljövétel – „bűnnek alítják”, alítjuk. Azt, mi létünkkel mondatott s mondatik. „*Lélekszakadva mi elől menekült Ratkó Jóska?*” – sikolt fel tőle való *Búcsúírásában* Serfőző Simon. – „*Mitől volt ziháló zaklatottsága? Ki vagy mi elől menekült végül földbe, halálba?*”

(...)

Negyvennégy-negyvenöt esztendővel ezelőtt egy – ahogy mondani szokták – alig pelyhedző álló fiatalember tartott segédmotorján Nagykálló felé. Valahol az út egyharmadánál, a nyílt országút mellett, felfigyelt arra a gyönyörű lányra, akit még ma is gyakorta maga elé idéz, hosszú, nyugtalan estéken, éjszakákon. Kék blúz volt rajta, feszes farmer, és egy mosoly. Azzal követte az országút forgalmát. Egyetlen ház látszott, az is nagyon messze, beljebb, vagy két-három kilométerre; éles, tiszta idő volt, a szél nem kavarta fel a nyírségi port, minden csillogott, ragyogott abban a napsütésben. A fiatalember lassított benzinszűnyogján, nézte a lányt, arra gondolt, jó lenne őt átölelni, hátradőlve a fűben, és semmi több még, csak lenni arccal a nap felé, és lassan odáig emelkedni. A lány lassan leguggolt, tépkedni kezdett valami kék és sárga virágokat; sem kacéran, sem felhívóan, de nem is akarván észrevétlenségbe hátrálni. Csillaggá válni lenne jó vele, gondolta a fiú, s leállította a motort. Azóta is ott fekszenek a fűben, arccal a nap felé, s meglehetősen boldogan halnak, míg fel nem sír bennük ismét valami jövőféle.

Berki Ádám

Változó

fák között bújócska
táncoló fogócska
– gyermekkor –

angyali pillantás
kegyetlen változás
– vasszigor –

rohanó eszmélet
lebegő csendélet
– egygyé forr –

A Cédrus Művészeti Alapítvány logójával jelzett oldalakon tavalyi pályázatainkon jelentkező szerzők műveit közöljük.

